

Çağatay Türkçesiyle Yazılan *Tevarih-i Güzide-Nusret-Name* ve Eserde Geçen Manzumeler*

Poems in the Tavarikh-i Guzida Nusrat-nama Written in Chagatay Turkish

Avazkhan UMAROV**

Özet

Timurlulardan sonra Orta Asya'da egemenliği ve gücü elinde tutan hanedan kurucusu şah ve şair olarak bilinen Şeybani Han ve Şeybaniler Devleti olmuştur. Bu dönemde Türk dili ve edebiyatı, Türk tarihi adına önemli eserler yazılmıştır. Şeybani Han'ın önderliğinde yerel tarih yazıcılığı gün yüzü görmeye başlamıştır. Tevarih-i Güzide-Nusret-name adlı eser mensur olarak düzenlenmiştir. Ancak buna rağmen eserde manzum parçalar da yer almaktadır. Özellikle eserin Nusret-name kısmı olarak kabul edilen Şeybani Han hakkındaki ikinci bölümünde manzumeler daha fazladır. Doğal olarak burada Şeybani Han'ın edebiyata ve şiire ilgi duymuş olması etkili olmuştur. Şiirler genel olarak hanın etrafında bulunan komutanlar, bazı kahraman beyler ve kavimler hakkındadır. Buna Çağatay beyleri, Özbek eli, Canıbek Sultan, Hamza Sultan hakkındaki manzumeleri örnek olarak gösterebiliriz. Bununla birlikte, lirik şiir parçalarının da yer alması esere edebî bir değer katmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tevarih-i Güzide-Nusret-name, Oğuzname, Çağatayca, Şeybani Han, Manzumeler, Özbekler.*

Abstract

After the Timurids, the founder of the dynasty, who held the sovereignty and power in Central Asia, was the Shaybani Khan, known as the Shah and the poet, and the Shaybani State. In this period, important works were written on behalf of Turkish language and literature and Turkish history. Both the shah and the poet, local historiography began to see the light of day under the leadership of Shaybani Khan, one of the important figures of Turkish literature. The work

*Bu çalışma Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalında hazırlanan “‘Tevarih-i Güzide-Nusret-name’ Hakkında Bir İnceleme (Giriş - İnceleme - Metin - Sözlük)” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

**Doktora öğrencisi, Ege Üniversitesi Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı, Türkiye, avazkhanumarov@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4652-0082.

named *Tevarih-i Guzide-Nusret-Name* was arranged as prose. However, there are also parts of the poem in many important parts of the work. Especially in the second part about *Sheybanī Han*, which is accepted as the *Nusret-name* part of the work, there are more poems. Naturally, *Sheybanī Han's* interest in literature and poetry was effective here. The poems are about the generals around *Sheybani Han*, some brave gentlemen and tribes. It is possible to cite the poems about *Chaghatay Beys*, *Uzbek People*, *Canıbek Sultan* and *Hamza Sultan* as examples. However, the inclusion of lyrical poetry pieces has added literary value to the work.

Keywords: *Oguzname*, *Chaghatay*, *Sheybani Han*, *Poems*, *Uzbeks*; *Tevarih-i Guzide Nusrat-Nama*.

Çağatay edebiyatı 15. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın başlarına kadar yaklaşık olarak Osmanlı Devleti dışında kalan Asya'daki Doğu Türklerinin yazı ve konuşma dilidir (Argunşah, 2018, s. 15). Günümüzde Çağataycaya en yakın olan diller Özbekçe ve Yeni Uygurcadır.

“Bu dönem edebiyatı Timurlular devrinde İslâm medeniyetinin tesiri altında oluşmuş, Harezmi Türkçesinin devamı mahiyetinde gelişen edebiyattır. Timurlular idaresi altında gelişen bu Çağatay dili, özellikle Nevayi'nin eserlerinde klasik biçimini aldı” (Eckman, 2017, s. 15).

Çağatayca Babür Mirza'nın yaşadığı yüzyılda ve ondan sonra uzun bir süre Hindistan'da da varlığını sürdürmüştür.

Timurlulardan sonra Orta Asya'da egemenliği ve gücü elinde tutan hanedan, kurucusu şah ve şair olarak bilinen Şeybani Han ve Şeybaniler Devleti olmuştur. Bu dönemde Türk dili ve edebiyatı, Türk tarihi adına önemli eserler yazılmış ve Şeybani Han'ın önderliğinde yerel tarih yazıcılığına gereken değer verilmeye başlanmıştır (Umarov, 2020).

Şeybaniler ve Astrahaniler devri Buhara Hanlığı'nın hükümdarları bir taraftan devlet işleriyle meşgul olurken bir taraftan da başarılarının gelecek kuşaklar tarafından bilinmesi için yaptıklarının yazıya geçirilmesini istemişlerdir. Böylece hanlıkta tarih yazıcılığı daha ilk hükümdar olan Muhammed Han Şeybani'den itibaren önem kazanmıştır (Çelik, 2012, s. 95-119). Şeybaniler dönemi kaynakları arasında Muhammed Şeybani Han'ın siyasî karakterini ayrıntısı ile aktaran Şeybani-nameler büyük bir öneme sahiptir. *“Bu dönemde Şeybani-name adında birçok eser yazılmış olsa da onlar arasında siyasî ve kültürel yapısı en ayrıntılı olanı Muhammed Salih'in ve Kemaliddin Benai'nin Şeybani-nameleridir”* (Ükten, 2018, s.7; Umarov, 2020). Muhammed Salih'in Şeybani-name'si manzum olarak düzenlenmiştir. Eser Şeybani Han Devleti ve o dönem tarihi açısından çok

kıymetli bir eserdir. Bu dönemde yazılan *Mihman-Name-i Buhara*, *Abdulla-Name* gibi önemli eserlerin çoğu dönemin şartları gereği Farsça olarak kaleme alınmıştır. Muhammed Salih'in *Şeybani-name* ve Zahiruddin Muhammed Babür'ün *Babür-name* eseri Şibaniler dönemine en yakın zamanda yazılan Çağatayca yazılan eserlerdir. Bu listeyi Şeybani Han'ın bizzat emrine göre Türkçe yazılan, içinde çok değerli tarihî, siyasî, sanat ve edebî bilgileri içeren ve müellifi anonim olan *Tevarîh-i Güzîde-Nusret-Name* eseri ile de genişletebiliriz.

Tevarîh-i Güzîde-Nusret-name

Tevarîh-i Güzîde-Nusret-Name XVI. yüzyılda Türkistan bölgesinde yazılan ilk Türkçe tarih yazıcılığı eserinden biridir. Eser mensur olarak yazılan bir vakayinamedir. Şeybaniler hanedanlığının kurucusu Şeybani Han'a atfederek yazılmıştır. Eserin adı *Tevarîh-i Güzîde-Nusret-name'dir*. Bu eser Çağatayca yazılmış önemli edebî miraslarımızdan biridir. Elyazma, hanedan tarihi niteliğinde yazılmış bir tarih kitabıdır. En önemli bölümlerden biri *Destan-ı Oğuz Han* başlığı ile adlandırılan bölümdür. Bu bölüm Reşidüddin'in *Camiu't Tevârih* eserinden yer alan *Oğuz-nâme'nin* Türkçe tercümesidir (Umarov, 2020). İslamiyet sonrası Türkçe yazılan en önemli *Oğuz-nâme* sayılan bu eser diğer Oğuznâmelere kaynak olacak niteliktedir.

Altı yapraktan oluşan (5a-11a) Oğuz Han destanında Kün Han'ın, Ay Han, Yıldız Han, Gök Han, Tingiz Han ve İl Han'ın savaşları kısaca yorumlanır. Bu bilgilerden sonra Oğuz Han'ın kavimleri: Uygur, Kongırat, Kıpçak, Karluk, Kalaç, Kanglı hakkında önemli bilgiler aktarılmaktadır. Sonra Oğuz Han'ın oğullarının şerhi ele alınmıştır. Sırası ile Oğuz Türkleri, Moğol kabileleri, Cengiz Han ve onun soyundan gelenlerin tarihi, Emir Timur ve onun Toktamış'la olan mücadelesi zikredilmiştir. Eserin ikinci kısmı olan *Nusret-name* kısmında Ebul-Hayr Han dönemi ile Muhammed Şeybani Han dönemi olayları, onun kardeşi Mahmud Sultan ve oğlu Timur Sultan kaleme alınmıştır (Umarov, 2020).

Bize göre eserin en önemli ve orijinal olan kısmı Şeybani Han ve onun askeri, edebî, siyasî yönlerini içeren *Nusret-name* kısmıdır. Bu bölümün özellikle Şeybani Han için yazıldığı başlıklardan da bellidir. Elyazmanın 117b sayfasından Ebul Hayr Han ile başlayan kısım, 121a/10 sayfasından *Dāstān-ı Ebū'l- feth Muḥammed Şeybānī Ḥan ibn Şāh Budağ Sultān ibn Ebū'l-Ḥayr Ḥan* başlığı altında Şeybani Han ile ilgili bölüm başlamaktadır. Bu bölüm Şeybani Han'ın Andican, Semerkant, Karşı, Harezm gibi bölgelere düzenlediği seferleri ve onun etkisinde gelişen olaylar hakkında kıymetli bilgiler içermektedir.

Elyazmanın Yazarı, Yazılış Sebebi ve Yazılış Tarihi

Metnin yazarı belli değildir. Kaynaklarda anonim olarak geçmektedir. Buna rağmen eserin müellifi hakkında araştırmacılar kendi görüşlerini ifade etmişlerdir. P. Lerh bu eserin yazarının Sultan Veled olduğunu düşünmüştür. Fakat Akramov bunun pek mümkün olmadığını belirtmiştir. Sultan Veled eser yazılmadan çok daha önce 1226-1312 yıllarında yaşamıştır. Sultan Veled (Ahmet Behaüddin Veled) hepimizin bildiği ve meşhur âlim, düşünür Mevlevilik tarikatının önderi Mevlana Rumi'nin büyük oğludur (Akramov, 1967, s. 14; Değirmençay, 2009, s. 521-522; Umarov, 2020). P.G. Mukminova hazırladığı tezde *Tevarîh-i Güzîde-Nusret-name*'nin Şeybani Han hakkında yazılan eserlerden biri olduğunu, Şeybani Han'ın bu eserin yazımına bizzat katıldığını ifade etmiştir. Akramov ise, eserin müellifinin Şeybani Han'a yakın olan birinin yazdığını ve bu kişinin Muhammed Salih olabileceğini belirtmiştir (1967, s. 14-15). Ayrıca Muhammed Salih'in Şeybaninamesi'nde ve Şeybani Han'ın divanında yer alan bazı şiirlerin bu eserde de görülmesi araştırmacıları düşündürmüş olabilir (Umarov, 2020). Tabii yukarıdaki fikirler bir ihtimal olduğundan bu konuda kesin bir şey söylemek çok zordur.

St. Petersburg nüshasının bazı bölümlerini çalışan İbrahimov S. K, Mingulov, Pishchulina K. A, Yudin V. P gibi araştırmacılar da elyazmanın müellifi hakkında kendilerinden önceki çalışmaları kaynak göstermişlerdir (1969, s. 9). Bütün bunlara rağmen eserin yazarını kesin olarak belirtmek pek mümkün değildir.

Eserin yazılış sebebi ile ilgili bilgileri yine metnin kendisinden elde edebiliriz. Şeybani Han Buhara ve Semerkant'ı, Maverai'ü'n-Nehr'i ele geçirdikten sonra bu tarihî eserin yazılmasını emretmiş ve bu elyazmada şöyle anlatılmıştır:

*...bu vaktde bu pâdşâh-ı mu'azzam şâhibü's-seyf ve'l-kalem imâmü'z-zamân ve halîfetü'r-rahmân himmetin' âlî tutup ve devlet rikâbın basıp **Mâverâ'ü'n-nehr vilâyetin alıp** ve devlet ve sa'âdet birle taht-gâhıda oturup huşbe ve sikkeni imâmü'z-zamân halîfetü'r-rahmân elkâbı birle müzeyyen ve mükerrem kılğanda mübârek hâûırığa andağ keldi kim tâ güzîde târîhlerdin intiḥâb kılıp ber-güzîde sözlerni cem' êtip, tertîb dâyiresiğâ keltürgey (3b/14-3b/19).* Eserin yazarı bu cümlelerle bu tarih kitabının yazılış sebebini biraz da olsa açıklamış oluyor.

Yine metinde eserin yazıldığı yıl ve yazılma sebebi ile ilgili şu bilgiler verilmektedir:

*...taḳı Moğul bahşıları Moğul ḫatı birle bitilgenlerni âsân bolmak üçün taḳı Fârsî tili birle bitilgenlerni Türkige evürüp tertib berildi, taḳı kitâbğa **Tevarîh-i Güzîde Nuşret-name** at berildi. Bu tevârîḫ hicret **toḳuz yüz sekizde cemâziye'l-evvel ayı cemê êtilip bitildi.** (4a/5-4a/8) Metinde geçen hicri 908 senesi miladi*

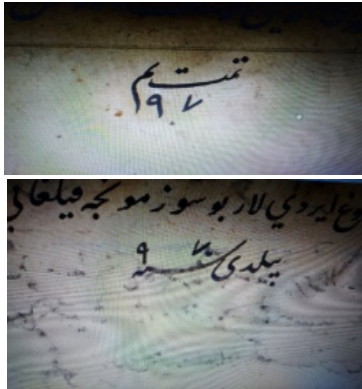
sene ile Kasım-Aralık 1502 yılına denk gelmektedir. Buradan eserin 1502 yılında tam olarak cem edilip yazıldığını anlayabiliriz.¹

Akramov her iki nüsha (Londra ve St. Petersburg) için eserin bitiş tarihini zilkade 909 (Nisan-Mayıs 1504) olduğunu belirtmiştir (1967, s. 24). Akramov'un böyle demesinin önemli sebepleri vardır. Çünkü elyazmanın iki yerinde farklı tarihten söz edilmektedir ki olaylar eserin yazılış tarihinden sonraki tarihlerde geçmektedir.

*Sencer Barlasnı tutup han tapuğuna Témür Bahadır Han mülâzımları keltürdi erse günâhin bağışlap köp 'inâyet ve şefkatlar kıldı. Taqı öz qaşıda mülâzım kıldı. Ol fethte **tārīh tokuz yüz sekizde ramazân** ayıda érdi kim kılıç birle oq uçıda miñ bês yüz kişisi öldi. H^vâst-ı haqq andağ érdi. Cāhillik kılğanlar cezāsın taptı. Taqı han yanıp Semerkand tahtığa keldi (136a/16- 136b/1) Hicri dokuz yüz sekiz yılının ramazan ayı miladi yıl hesabına göre (Şubat- Mart) 1503 yılına denk gelmektedir. Metnin sonlarına doğru hicri 909 senesi tekrardan geçmektedir.*

*Ebū'l-Feth Muhammed Şeybānī Han haleda'llāhu ta'ālā eyyām-i hilāfet min evānū'z-zamān ilā-intihā'ī'd-devrān **tārīh tokuz [yüz] tokuzda şevvāl ayının yigirmisinde** belde-i mahfūza-i Semerkand tevābi'nde bāğ-ı nev maqāmıdın kim gülistān-ı Erem anıñ nūzhet-i şafāsı qaşıda 'adem 'aynū'l-ḥayat anıñ mālāmāl zülāl ḥavzınıñ yaqasında bir şebnem bolğay (140a/8-140a/13) Hicri dokuz yüz dokuz şevval ayının yirminci günü, miladi hesaba göre 1504 yılının 6 Nisanına denk gelmektedir.*

Bunların dışında eserin 148b ve 149a sayfasında da iki farklı tarih mevcuttur:

¹ Hicri seneyi Miladi seneye çevirmede <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> uygulaması kullanılmıştır.

148b de verilen tarihin hicri dokuz yüz yedi (907) olduğu görünmektedir. Elyazmanın giriş kısmında yazılış tarihi olarak dokuz yüz sekiz (908) senesini görmüştük.

149a sayfada ise dokuz yüz yetmiş (970) senesinden bahsediliyor. Bu miladi seneye göre 1562/1563 yılına denk gelmektedir. Bu sene kaynaklara göre eserin istinsah tarihidir (Akramov, 1967, s. 28).

Eserin Nüshaları

A (Londra) Nüshası

Günümüzde *Tevarih-i Güzide-Nusret-name*² eserin bilinen özgün iki nüshası mevcuttur. Birincisi **A** nüshası, İngiltere’de British Museum’da **N: OR 3222** numarasıyla kayıtlıdır (Umarov, 2020). İkincisi B nüshası, St. Petersburg Rusya Bilimler Akademisi Doğu yazmalarında N: B 745 numarasıyla kayıtlıdır. A nüsha Charles Rieu tarafından 1888 yılında tavsif edilmiştir. Bu nüsha günümüze kadar ulaşan ve orijinale yakın bildiğimiz en eski nüshadır. Eser hicri 970, Miladi 1562/1563 (A nüsha 48b) yıllarında II. Abdullah Han’ın döneminde istinsah edilmiştir. A nüshanın 1a sayfasında nüsha sahibinin dörtgen küçük mührü olup, orada: “*Ebu Talip El-Hüseyni ve hicri 1059*” şeklinde bir cümle mevcuttur. Mühür üzerinde şu Farsça sözler yazılmış: ³ من مملكات خداوند نعمت (Akramov, 1967, s. 28; Umarov, 2020).

Bu nüsha büyük Babur hükümdarı Şah Cihan’ın (1623-1659) saray tarihçisi ve şairi Al-Arzi mahlası ile tanılan Ebu Talip el-Hüseyni’ye aittir. Kendi hükümdarının emrine göre Horasan, Mekke ve Medine’ye seyahat etmiştir. Sonra kısa bir dönem Yemen hükümdarının saray kütüphanesinde çalışmıştır. Burada Türk dilinde yazılan ملفوظات تَمور adlı eseri Farsçaya çevirmiştir. Al-Arzi sonra Hindistan’a dönüp (hicri 1047/ 1637-1638) tercüme işini Şah Cihan’a hediye etmiştir (Rieu 1879: 177-179, Akramov, 1967, s. 28).

A nüshasının sahibi *Ebu Talip el-Hüseyni* çok güzel şiirler yazmış ve Hindistan’da yeterince meşhur bir şairmiş. Azeri denilen kişinin bilgisine göre, Ebu Talip el-Hüseyni aslen *Hamadan* şehrindeydi. Başka tarihçilerin bilgilerine göre o aslen *Keş* şehrinde doğmuş, sonradan Hamadan’a ve sonra Hindistan’a gelip Şah Cihan sarayında hizmet etmiştir. Hindistan’da vefat etmiş ve Kaşmir’da defnedilmiştir. Akramov’a göre elyazma Ebu Talip el-Hüseyni tarafından Horasan’dan Hindistan’a getirilmiş ve sonradan İngilizler tarafından İngiltere’ye götürülmüş olabilir (1967, s. 28-29).

² Bundan sonra TGNN olarak kısaltılır.

³ Ben Allah’ın nimetinin sahibiyim.

Araştırmacılara göre, eserin yazısı ve içeriği o dönemlerde yazılan *Şibani-nâme* ve *Tarihi Ebul Hayr Han* eserlerine benzemektedir. Londra nüshası çok iyi düzenlenmiştir. Özellikle başlıkların, özel isimlerin koyu ve renkli yazılması, eserin II. Abdullah Han'a sunulduğunu veya bizzat hanın talimatına göre yazıldığını kanıttır (Akramov, 1967, s. 27). Londra nüshasının değerini arttıran hususlardan biri eserde on altı adet minyatürün bulunmasıdır. Bu araştırmamıza esas aldığımız Londra nüshasının 43b (Cengiz Han ve onun dört oğlu), 45b (Batu Han ve onun ordusu), 50b (Ögedey Han ve maiyeti), 52b (Korkunç bir fırtına tasviri), 76b (Coci (Yuci) Han), 86a (Çağatay Han'ın resmi), 93b (Tuluy Han), 96a (Mönke Han), 103b (Hülagü Han), 105a (Nasirüddin Tusi'nin Maraga şehrindeki Rasathanesi; Alimler ve katipler), 108b (Bir savaş sahnesi), 113b (Gazan Han ve maiyeti), 118b (Ebul Hayr Han), 130b (Şah Baht Han – Şeybani Han), 137b (Savaş sahnesi), 139b (Çiçekli ağaç) sayfalarında minyatürler vardır. Bütün bunlar eserin sadece bir tarih kitabı değil, aynı zamanda Türk-İslam sanat tarihi açısından da önemli eser olduğunu göstermektedir⁴

TGNN eserinin Şeybani Han'a adanan *Nusret-name* bölümünde mesnevi, gazel, kaside ve başka şiirler de yer almaktadır. A nüshasında geçen manzumeler diğer nüshalara nazaran daha fazladır (Kayumov, 2010: 114). Türkçe manzumeler toplam 593 mısradan oluşurken Farsça manzumeler 24 mısradan oluşmaktadır. Farsça manzumeler dünya klasiklerinden: Sadi'nin *Gülüstan* ve Firdevsi'nin ise *Şah-name*'sinden atfedilmiştir.

A nüsha 149 yapraktan oluşmaktadır. Ta'lik yazısıyla yazılmıştır (Rieu, 1888, s. 276). Her bir sayfası 19 satırdan ibarettir. Bazı sayfalar 17, 18 satırdır. Eserdeki bazı Arapça ayetler ve kelimelerin dışında yazıda herhangi bir hareke bulunmamaktadır. Elyazmanın 116a sayfası boştur (Umarov, 2020). Elyazmada bulunan 16 minyatürün boyası bazen kendisinden sonra gelen sayfalarda leke oluşturmuş, bu da okumayı zorlaştırmıştır. Örneğin, elyazmanın 44a, 51a, 53a, 77a, 95b, 104a, 109a, 114a, 138a sayfalarında minyatürden kalan boyalar vardır. Elyazmanın 64a sayfasındaki 17, 18 ve 19. satırlarda mürekkep dağıldığı için yine okunmakta zorluk çekilmiştir. 67a sayfasında sol üst köşeden sağ alt köşeye çapraz bir çizgi vardır. Tüm bunlara rağmen, genel olarak bu nüshanın yazıları okunaklıdır.

⁴ *Tevarih-i Güzide Nusret-name*'deki minyatürlerle ilgili detaylı bilgi için bkz: Barbara, B. (1994). A Sixteenth Century Manuscript from Transoxiana: Evidence for a Continuing Tradition in Illustration. *Muqarnas*, 11, 103-116.

B (St. Petersburg) Nüshası

İkincisi olan B nüshası, St. Petersburg Rusya Bilimler Akademisi Doğu yazmalarında N: B 745 numarayla kayıtlıdır. Bu da 149 yapraktan ibarettir. Eserin 113b ve 114a sayfaları boştur. Her sayfası 13 satırdan oluşan elyazmanın tavsifini Dimitrieva, Muginov ve Muratov yapmıştır (Akramov, 1967, s. 41-42). Londra nüshasında 16 adet minyatür olduğunu belirten Umarov, St. Petersburg nüshasında herhangi bir minyatür olmadığını ifade etmiştir (Umarov, 2020).

Elyazmanın B nüshası Asya Halkları Enstitüsü'nün St. Petersburg bölümüne P. Lerh koleksiyonundan getirilmiştir. 1858 yılında P. Lerh şark elyazmalarını toplamak için Buhara'ya gelmiştir. Neticede başka elyazmalarla birlikte *Tevarih-i Güzide-Nusret-Name* eserini de Buhara'dan götürmüştür. Lerh bu elyazmayı 1859 yılında Petersburg'daki Bilimler Akademisi'nin Asya müzesine teslim etmiştir (Akramov, 1967, s. 40).

Eserin müellifi, hattatı ve yazıldığı tarih hakkında kesin bilgi yoktur. Akramov elyazmanın yazısına bakarak onun 16. yüzyılın sonu 17. yüzyılın başında yazıldığı fikrine varmış. Elyazmanın özellikleri ve metnine bakarak eserin istinsah edildiği yerin Hindistan olduğunu düşünmüştür (Akramov, 1967, s. 40-41).

Metnin 1a sayfasında elyazmanın sahiplerine ait olan üç tane mühür vardır. Bir mühürdeki yazı okunmuyor. Diğer iki mühürdeki yazılar okunaklıdır. Bu iki mühürden biri yumurta şeklindedir ve aşağıda yer alan şiirli metin mevcuttur.

ملک میرزا مجید از دل و جان

Mülk-i Mirza mecid az dil ü cān

بنده کمترین شاه جهان

Bende-i kemterin Şah-i Cihān

Bir diğer mührün (yuvarlak şekilde) bir tarafı tam net görünmemektedir. "*Mahmud... Şah Cihān.*" sözcükleri eksiktir.

Her iki mühürde de elyazmanın sahipleri ve onların haceleri - Hindistan padişahı Şah Cihan zikredilmiştir. Mühürlerin üzerinde çok ilginç bir yazı vardır: *On rupiye satın alındı* (Akramov, 1967, s. 41) Bundan şu anlaşılmaktadır ki, elyazma Şah Cihan zamanında yaşamış insanların elindeydi. Onların hayatı ve saray ile olan ilişkiler hakkında hiçbir bilgi yoktur. Belki bu elyazma sonradan Orta Asya'daki tüccarlar tarafından on rupiye satın alınmıştır.

Londra nüshasının tarihini St. Petersburg elyazması ile karşılaştırdığımızda, Londra elyazması Şah Cihan'ın saray şairi Ebu Talip El-Hüseyni'ye aitti. St. Petersburg elyazmasının ise, yine Şah Cihan'ın hizmetindeki birine (kim olduğu belli değil) ait olduğu anlaşılmaktadır. Akramov'un da belirttiği gibi muhtemelen Petersburg nüshası sipariş üzere Londra nüshasından istinsah edilmiş olabilir (Akramov, 1967, s. 41).

Özbekistanlı araştırmacı Akramov'un belirttiğine göre, tenkitli basımları ve metinleri birbirleri ile karşılaştırmak her iki elyazmanın birbirine yakın olduğunu göstermektedir. Yine onun ifadesine göre A ve B nüshalarının başı da sonu da aynı olmasına rağmen, St. Petersburg nüshasında hikâyelerin sırası düzensizdir. Akramov, Londra nüshasında okunamayan yerlerin Petersburg nüshasında anlamsız cümleler ya da kelimeler olarak görüldüğünü belirtmiştir. Muhtemelen St. Petersburg nüshasının hattatı, Londra nüshasındaki okunamayan yerleri tam anlamadan, direkt yanlış olarak istinsah etmiştir (Akramov, 1967, s. 41-42).

Petersburg nüshası kronolojik olarak düzensiz yazılmıştır. Çoğu yerde aynı cümleler tekrarlanmıştır. Akramov'a göre bunlar eserin Çağatayca'yı bilmeyen ve Orta Asya'dan olmayan birisi tarafından istinsah edildiğini göstermektedir. Ondan dolayı o bu nüshanın Hindistan'da istinsah edildiği kanaatine varmıştır (Akmarov, 1967, s. 42). Akramov'un Petersburg nüshası için söylemiş olduğu bu cümleler yerindedir. Metindeki olayların iki defa yazıldığını ve düzensiz olduğunu araştırma devamında gördük. Hattat özel isimler, yer ve kabile adlarını yazarken birçok hata yapmış ya da özel isimleri karıştırmıştır. Bunun gibi yanlışları B nüshasında da sık sık karşılaşmak mümkündür.

Yukarıdaki esas olan iki nüshanın dışında, bu elyazmanın kısaltılmış yedi nüshası bilinmektedir. Onlardan dördü Taşkent nüshası, üçü ise St. Petersburg nüshalarıdır. Muhtasar nüshaların içinde en düzgün ve orijinale en yakını T1(Taşkent) nüshasıdır. Bu nüsha Taşkent'te *Ebu Reyhan Biruni Adlı Elyazmalar Enstitüsünde N: 4347* numarayla kayıtlıdır. Araştırmamız sırasında bu nüshaya da bakma fırsatımız oldu. Şekil olarak küçüktür, 10.5 x 17 ebatlarındadır. Eserin cildi hafif yeşildir. Eserin başlığı *Oğuz ve Alan-koa ve Şeybâni-name* şeklinde not düşülmüştür (Akramov, 1967: 51). T1 nüsha 99 yapraktan oluşmaktadır ve nüshasının müellifi *Alla Murad Anarbay oğlu* diye düşünülmüş olsa da aslında bu hattatın ismidir (Umarov, 2020).

Elyazmanın hattatı elyazmanın kılıfında gösterildiği gibi *Alla Murad Anarbay oğlu* Kongırat Özbeklerindedir. Eser hicri 1231(1815/1816) yılında Emir Haydar'ın⁵ eli altında Buhara'daki *Mir Arab* medresesinde istinsah edilmiştir. Eser Buhara kütüphanesine Muhammed Musa koleksiyonundan getirilmiştir. Bunun delili olarak elyazmada Rusça ("Muhammed Musa 1915") ve Arapça yazılmış "*1915'de Necmiddin'den satgun almaştım*" yazıları vardır. Elyazma *Ebu Reyhan Biruni Adındaki Şarkşinaslık Elyazmaları Enstitüsü'ne* 1939 yılında getirilmiştir (Akramov, 1967, s. 51) .

⁵ T₁ 99b

T1 nüshasının 60a yaprağında elyazma ile alakası olmayan dini konudaki bir eserden alıntı verilmiştir. Yaprakların çoğunun haşiyelerinde (53b, 54b, 55a, 56a, 57a, 58a, 58b, 60b, 61a, 62a, 79b, 80a, 96b) günümüzde yapılan işaretler vardır. Bazı kelimelerin altı kurşun kalemle çizilmiştir.

T1 nüshasında A ve B nüshalarında olmayan bazı hikâyelerin olması, A nüshasının baş ve sonuç kısımlarını doldurması açısından son derece önemlidir.

Eserde Geçen Manzumeler ve Önemi

Yukarıda da söylediğimiz gibi TGNN eseri mensur olarak yazılmış olsa da esere edebî özellik kazandırmak için metnin önemli yerlerinde olayları ve şahsiyetleri tam ifade edebilmek için manzumelere yer verilmiştir. Bu manzumelerin çoğu Türkçedir. Az sayıda olsa da Farsça şiirler bulunmaktadır. Manzumeler gazel, mesnevi ve kaside gibi edebî türlerden oluşmaktadır. Eserde ele alınan manzumelerin büyük kısmı Şeybani Han'a adanan *Nusret-name* bölümünde yer almaktadır. TGNN'de yer alan manzumelerin 593 mısra Türkçe, 24 mısra ise Farsçadan oluşmaktadır.

Metin bütün klasik eserler gibi Allah'a hamd ve minnet duyguları ile başlamıştır. Metin yirmi sekiz mısradan oluşmaktadır. Ondan sonra Şeybani Han'ı övgü ile beyan eden kaside gelmiştir. Bu kaside 62 mısradan oluşmaktadır. Kasidedeki dizelerden Şeybani Han'ın diğer mahlasının *Şah Baht Han* olduğunu öğrenmek mümkündür:

Cihān efrūz šāhib-i tāc ḥākan
*'Adālet taḥtī ūzre **Şāh Baht Han***
Şah-i dānā ērūr šāh-i civān-baḥt
Ki ber-ḥūrdār aḥa hem tāc u hem taḥt⁶

Bu dizelerden sonra eserin ne amaçla yazıldığı ve esere kaynaklık eden eserlerin adları verilmiştir. Okuyuculara kolaylık olması açısından eser kaynaklarının Farsça ve Moğolcadan Türkçeye tercüme edildiği belirtilmiştir. Daha sonra ise dünya klasik edebiyatının büyük vekillerinden olan Sadi Şirazi'nin *Gülistan* eserinden şu kıta verilmiştir:

غرض نقشی است کز ما باز ماند
که هستی را نمی بینم بقای
مگر صاحب‌دلی روزی به رحمت
کند در کار درویشان دعایی⁷

⁶ A nüsha, 2b.

⁷ A nüsha, 4a.

*Ġaraż naqşī ast ke ez mā bāz mānad,
Ki hasti rā nemī-bīnam baġāyī .
Meger şāhib-dilī rūzī be-rahmet,
Kunad der kār-ı dervīşān du’āyi*

Anlamı:

Maksat bizden kalacak eserdir,
Ki dünyayı baki görmüyorum.
Meğer bir ermiş bir gün hayır için,
Dervişleri için dua etsin.

Deweese’nin de belirttiği yukarıda zikredilen kıta Sadi’nin *Gülistan* eserinin giriş kısmından alınmıştır (2017, s. 88-105). Şair bu kısımda, “bizden sadece iyi bir eser kalsın diye bu kitabı yazıyoruz, eksik veya kusurları olursa affedin” gibi ifadeler kullanmıştır. TGNN eseri müellifi de eseri yazarken bu amacı göz önünde bulundurarak bu kıtayı esere katmış olabilir.

TGNN eserindeki Farsça mısraların tamamı eserin ilk kısmı olan *Tevarih-i Güzide* bölümünde gelmektedir. Bu durumu, eserin bu bölümlerinin Farsça *Camii’t Tevarih’in* tercümesi olmasına da bağlayabiliriz. Eserde geçen mısralar olaylara uygun şekilde verilmiştir.

Cengiz Han düşman tarafın casuslarından kaçarken Severğan Şira adlı bir yiğit ona yardım eder. Günlerden bir gün, cenklerin birinde Severğan attan yıkılır ve yaralanır. Buna rağmen üzerine gelen atlı, savaşçıyı mızrakla devirir. Bunun üzerine müellif bu dizeleri örnek olarak verir:

*پیاده ندیدم که جنگ آورد
سر سر کشان ریر جنگ آورد
Piyāde nadīdem ke ceng āverd,
Ser-i ser keşān zīr-i ceng āverd.*

Anlamı:

Asilerin kafasını taş altına koyup,
Piyade olarak, savaşan görmedim.

Bu beyit Ebul Kasım Firdevsi’nin *Şahname* eserinde Rüstem ile Aşkbus arasındaki cenkte yer almaktadır (Fireydon & Ramazani, 2012: 569).

⁸ A nüsha, 18a/19

Yine bir yerde Őu hikmetli mısralar yer alır:

ذکر باقی را حریفان حکیمان عمر ثانی گفته اند
این ذحیره بس ترا کالباقیات الصالِحَات

Zıkrı bākī rā ĥarīfān ĥekimān ‘ömr-i āānī göftend
İn zaĥīre pes tō rā kelbākīyātu’s-şālīhāt

Anlamı:

Danışmendler kalıcı ve baki olarak zikredilmeye ikinci yaşam derler
Bu birikim senin için yeterlidir ve kalıcı salih ameller olarak sayılmaktadır.

Yine bir yerde yazar Abaka Han dilinden Barak’a tembih mahiyetinde Őu Farsça beyti verir:

زدی آتش و شهرها سوختی
جهان داشتن از که اموختی¹⁰
Zedī āteş ve şehrhā sūĥtī
Cihān dāşten ez ki āmūĥti

Anlamı:

Ateşi vurup şehirleri yaktın,
Memleket yönetmeyi kimden öğrendin?

Hemen bu dizelerin ardından Abaka Han bir kaç vilayeti hediye edeceğini vade ederek Barak’a sulh teklif etmiştir.

بتهديد پشتم نهاده سه راه
انصیحت نکر میکند کینه خواه¹¹
Bi-tahdīd pīşem nahāde se rāh
Naşīĥat nakar mīkūned kīne-ĥvāh

Anlamı:

Tehdit ederek önüme üç yol koydu
Nasihat edeni düşman belliyor.

⁹ A nüsha, 64a/2

¹⁰ A nüsha, 107a/16

¹¹ A nüsha, 107a/19-107b/1

من امروز کاری کنم بی گمان
که برنامداران سر آید جهان

Man emrüz kārī künem bi-gümān,
Ke ber-nāmdārān ser-āyed cihān

Anlamı:

Ben bugün, şüphesiz öyle bir iş yaparım ki
Tüm büyük hükümdarların dünyasının sonu olur

TGNN eserinin Oğuz Han, Moğol kabileleri, Cengiz Han, Timur ve Moğol hükümdarları hakkındaki hikâyeleri içeren *Tevarîh-i Güzîde* adlı birinci bölümünde yer alan şiirlerin çoğu Farsçadır. Elyazmanın bu bölümü Raşidüddin Fazlullah'ın *Camîu't Tevarîh* adlı eserinin tercümesi olduğundan bazı şiirler olduğu gibi alınmıştır.

TGNN eserinin Şeybani Han'a adanan *Nusrat-name* bölümünde mesnevi, gazel, kaside ve başka türdeki şiirler de yer alır. TGNN'nin A (Londra) nüshasında geçen manzumeler diğer nüshalara nazaran daha fazladır (Qayumov, 2010: 114). Bu bölümde yer alan mesneviler, kasideler ve gazellerin konusu genellikle Şeybani Han'ın yakınındaki beyler ve kabileler hakkındadır. Eser Şeybani Han adına yazıldığı için onu överek yazılan mesnevi ve kasideler çok dikkat çekicidir. Örneğin, bir yerde Şeybani Han'ın yaptığı kahramanlık ve cesareti Rüstem ve İskender'in yapamayacağı şöyle ifade edilir:

*Zihî pādşāh-ı Sikender şifāt
Ki bolmuş tufeylî anıñ kâināt
Bu işler kim ol èyledi āşikār
Ne Rüstem kılıpdur ne İsfendiyār.¹²*

Şeybani Han'ın dedesi Ebul Hayr Han'ın yirmi dört yaşında Timurlulardan olan Mirza Şahrüh'dan Harezmi şehrini aldığı bilinmektedir. Bu durumdan ilham alan dönemin meşhur şairi *Kemaleddin (Mevlana) Hüseyin Harezmi* Ebul Hayr Han'ın kahramanlıklarını görmüş ve onun adına *Kaside-i Bürde'ye* Türkçe şerh yazmıştır.¹³ Metinde sekiz mısradan oluşan dizeler şunlardır:

*Şeybānnıñ fahrı Çiñiz Han uruğı
Kiçik yaşdın uluğlarınıñ uluğı
Köñüller rahatı cānlar ferāğı*

¹² A nüsha, 122a

¹³ A nüsha, 117b/16- 118a/3

*Şebistān-ı sa'ādetiniñ çerāğı
Biligniñ cān[ı] devletiniñ cihānı
Ulus élniñ tegişlik inci ħanı
Kamuğ bī-çāre miskīnler penāhı
Sa'ādet ordusınıñ pādşāhı¹⁴*

Yine bir yerde insana düşman olan hırs, kibir ve şehvet hakkında fikir yürütülür ve ardından bu şiir eklenir:

*Āh yıkuqlar ve sınıqlardın kelür,
Ĥaqq yıkuq sınıq köñüllerde olur
Köñlini vīrān tutan me'mūr olur,
Ĥaqq tecellīsi ile pūr-nūr olur¹⁵*

Yine bir yerde Moğol hanının verdiği söze ihanet ettiği ve nefesine yenik düştüğü zikredilir. Düşmanları yenen adam pehlivan değil, aksine nefisini yenen kişinin pehlivan olduğu ifade edilir

*Pehlivān érmez kişi kim köp yağılarnı yeñer,
Nefs-i kāfir kişini kim yeñse oldur pehlivān.
Mu'teber bolğay mu hergiz iki düşmenniñ sözi,
Kim atanıñ düşmeni bolmas oğulğa mihribān¹⁶*

En önemli bilgilerden biri de elyazmada Şeybani Han'ın kendi gazellerine de yer verilmiş olmasıdır. Biz araştırma sonucunda elyazmada geçen Şeybani Han'a ait dört gazel tespit ettik (133b, 134b, 135b, 138a). Bu gazeller Şeybani Han Divanı'nın Türkiye'de yapılan yayınında mevcuttur¹⁷.

Şeybani Han Barlas beyleri hakkında şu gazeli söylemiştir:

*Āh uşol Barlas neçeniñ köñlü sulţāndur yana
Sözlese ħandān oluban şeker-efşāndur yana
Nāgehān kılsa tebessüm la'l u dūrni körsetip
Közlerim ol dūr ħayālındın dūr-efşāndur yana
Nāzenīnler ey şanem ħüsnüñe mağrūr olsalar
Cevher-i pākize sēn-sēn, barça ħayrāndur yana*

¹⁴ A nüsha, 118a/4—118a/7

¹⁵ A nüsha, 123b.

¹⁶ A nüsha, 129b.

¹⁷ Konu ile ilgili detaylı bilgi için Bkz: Yakup Karasoy, Şiban Han Divanı (İnceleme- Metin- Dizin- Tıpkıbasım), Ankara, 1998.

*Karşı, Hazār eli dēk köz kaşına boldum esīr
Neng ve nāmūs koymağan ol ‘anber-efşāndur yana
Ey Şeybānī dilberin dūrr-i yetīmdür koyma anı
Sēn bilür-sēn kadrını kim gevher-efşāndur yana¹⁸*

Şeybani Han Semerkant’tan Karşı şehrine geldiğinde attan düşer. Bu durumunu ifade etmek için aşağıdaki şiiri söyler:

*Éligim ayakdın kan yutup derdi bile dermānedür
Köñlüm bular ğuşşasıdın Mecnūn bēgin dīvānedür
Derdin çekipdür her kēçe dermān tiler sevgenidin
Dōsttin tegipdür uşbu derd ‘ışk ehliğa merdānedür
Gül ‘ārızının vaşfıda ra’nā érür sözüm mēniğ
La’l-ı lebinin hecridin közüm yaşı dürdānedür
Mecnūnluğumniğ sırrını köñlümğa dedim ‘ışk ara
Sırımni fāş etdi mēniğ köñlüm ‘aceb meyhānedür
Her dem cemālī şem’ini hicrān tūni yād eylerem
Ol hasret içre dembedem miskīn köñül pervānedür
Hicrān tūnini bir kēçe şem’ ile zāhir eyledim
Dēdi senin bu derdiğe cānım mēniğ hem yanadur
Miskīn Şeybānī dembedem derd ü ğamını çekkeli
Derdı bile dermān tapıp ‘uşşāk ara efsānedür.¹⁹*

Yine bir yerde Şeybani Han Hüsrevşah’a şu gazelini söylemiştir:

*Yüzünni kördüm ol çārtāk içinde
Açılmış tāze gül yafrağ içinde
Tebessüm kılsağ ol ğonça-lebinidin
Dēgey-sen bal çalar kaymak içinde
Nēçe kizlendiğ ey ra’nā ğazālım
Mēni yandurmağıl avlağ içinde
Kerem kılgıl kēl emdi ey ‘azizim
Oturğıl dīde-i müştāk içinde*

¹⁸ A nüsha, 133b/1-6.

¹⁹ A nüsha, 134b/6-12.

*Cihānniñ közi hergiz körmüşi yoq
Ne kıldı lebleriñ sormaq içinde
Kél ey saqı yükünüp bir ayaq tut
Maña dilber bile kışlaq²⁰ içinde
Maña cevr eylediñ ey bağı taşıım
Köñülni saqlamay dil-taq içinde
Muḥālif Vahşını kışlap tururda
Turuş bermey turur turmaq içinde
Şeybāniğa beripdür nuşretin Haq
Kavup-mén Hüsrevi çaqmaq içinde
Çerigniñ gerdini körmey qaçıpdur
Meâeldür kul qaçar urmaq içinde²¹*

Yine bir yerde Şeybani Han şöyle nasihatte bulunuyor:

*Salma köñlüñ qardaşım ér kişige mundağ tüşer
Ér uşoldur biliñiz taqdîr-i Haqqğa şabr éter
Şabr éter bolsa kişi Eyyüb bigi her işde berk
Dünyâ ve ‘ukbâ anıñdur ğuşsa ve ğamdın keter
Ey basâ mundağ elem qardaşlarımğa kıldı çerh
Mén oqur-mén la’net ü yüz miñ tümen andın beter
Ey Moğollar qaçdıñız qardaşlarımğa baqmayın
Ey kâfirler atanız aşlıñğa la ‘netler yeter
Mihribân-sén ey Şeybân qardaşlarıñniñ haqıda
Yaşılıq kıl her kişige bitmes işleriñ biter²²*

Ayrıca TGNN eserinde Çağatay beyleri ve Özbek eli hakkında da manzumeler mevcut. Aşağıdaki dizelerde Çağatay Beyi Baki Tarhan’ın güvenilir ve iyi bir dost olduğu vurgulanmaktadır.

*Çağatay bëgi Baqı Tarhan édi,
Anıñ işi maşâfi firāvân édi
Bu feth içre hem şâf édi niyyeti
İşi yahşı keldi zihî devleti*

²⁰ Yazmada *kılsaq* şeklinde yazılmıştır.

²¹ A nüsha, 135b/1-10.

²² A nüsha, 138a/7-11.

*Taķı kār-perdāz rūz-i neberd,
Atadın ata pūr-dil ü şīr-i merd,
Şī'ār anıñ 'izz ü temkīn edi,
Besī kābil vaşf vü taḥsīn edi
Çağatayda yaḥşı firāvān érür,
Barıdın eygü dōst Tarḥan érür...*

Hemen bu dizelerin ardından Özbek eli tasvir edilir. Şiirde Özbek elinin gönlü ile dilinin bir olduğu, ikiyüzlü olmadığı; gencinin, yaşlısının tek yumruk olarak sultan ve hakanına canı pahasına olsa da itaat edeceği beyan edilir.

*Acāyib türlük el bu Özbēg eli,
Muvāfiķ érür köñli birle tili
Her işte mübārizleri yek-cihet,
Uluğı kiçiki barı yek-cihet
Köyer ḥanları ḥan u ḥaķan yana,
Cānın şarf ḥükm fermānına
Bu elde tekebbür dēgen nē bolur,
Uruş bolsa қaytur dēgen nē bolur...
Yaranı cerāḥatnı bilmes bular,
Ferāğatnı rāḥatnı bilmes bular
Taķı her eygülıklerin aytalıñ,
Bularnıñ miñi bir turur biri miñ
Bu yosunlık el kim maşāf aylagay,
Sōzi ḥūb çıkarğay ne lāf eylegey
Bu elge kim iķbāl boldı qarīn,
Ġanimin körüp yörümes aķın,
Sa'adet bularnıñ ki iķbāl ilen,
Atasığa raḥmet bu ef'al ilen.*

Bu şiirde zikredilenlerden şunu da anlayabiliriz ki Çağatay beyleri denildiğinde Timur ve onun soyundan gelenler kastedilmektedir. Özbek eli denildiğinde ise Şeybani Han kendisini ve kavmini kastetmiştir. Bu da Özbek ve Çağatay adlandırmalarını ayırt etmemize yol gösteren bilgidir.

Sonuç

Tevarih-i Güzide-Nusret-Name eseri İslamiyet'ten sonra Orta Asya'da yazılan ilk tarih yazıcılığı eserlerinden biridir. Eser kendisinde Türk-Moğol tarihi, Emir

Temur, özellikle Şeybaniler Devleti tarihi açısından nadir bilgiler içermektedir. Elyazma, içinde bulundurduğu Oğuz Han destanı ve on altı minyatür eseri ile de çok değerlidir. Eserde geçen üç bine yakın özel adlar ile de Türk-Moğol adbilimi alanı için oldukça önem arz etmektedir.

Eser mensur olarak yazılmış olsa da toplam 593 mısradan oluşan şiir bulundurmaktadır. Bu şiirler eserin edebi değerini arttırmaktadır. Eserde Şeybani Han'ın da şiirlerine yer verilmesi onun edebiyat, sanat ve özellikle şairlerin hamisi olduğunu göstermektedir.

Çıkar Çatışması: Yazar tarafından çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Destek ve Teşekkür: Danışman hocam Prof. Dr. Zeki KAYMAZ'a teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- 📖 Akramov, A. M. (1967). Tavarikh-i Guzida - Nusat-nama, issledovaniya kritičeskiy tekst, annotirovannoe oğlavlenie i tablisa svodnih oğlavleniy. Taşkent: Fan.
- 📖 Argunşah, M. (2018). Çağatay Türkçesi. İstanbul: Kesit.
- 📖 Barbara, B. (1994). A Sixteenth Century Manuscript from Transoxiana: Evidence for a Continuing Tradition in Illustration. Muqarnas, 11, 103-116.
- 📖 Clauson, S. G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford: Clarendon Press.
- 📖 Çelik, M. B. (2012). Şeybāniler ve Astrahaniler Devri Yerli Vakayinameleri, History Studies: International Journal of History, 4/2, Temmuz.
- 📖 Deeweese, D. (2014). A Sixteen Interpretation of Islamization of the Mongols Attributed to Jalal al-Din Rumi, Mawlana Rumi Review, Vol.5.
- 📖 Değirmençay, V. (2009). "Sultan Veled", TDVİ Ansiklopedisi, C. 37, 521-522.
- 📖 Dmitrieva, L. V., Muginov, A. M. & Muratov, S. N. (1965). Opisanie Tiurkskikh Rukopisei Instituta Narodov Azii, I (Istoriia). Moskova: Nauka.
- 📖 Eckman, J. (2017). Çağatayca El Kitabı. Ankara: TDK.
- 📖 Freydon, C. & Muhammed, R. (2012). Hakim Ebul-Kasım Firdevsi Tusi, Şehname. Tahran.
- 📖 Gülensoy, T. & Küçüker, P. (2015). Eski Türk - Moğol Kişi Adları Sözlüğü. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- 📖 İbragimov, S. K., Mingulov, N. N, Pişulina, K. A & Yudin, V. P (1969) Materiali Po İstorii Kasaxskix Xanstv XV-XVIII Vekov. Almaata: Nauka.
- 📖 Karaismailoğlu, A. (1992). "Benai", TDVİ Ansiklopedisi. C. 5, S. 429.

- 📖 Karasoy, Y. (1998). Şiban Han Divanı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım). Ankara: TDK.
- 📖 Kayumov, A. (1989). Muhammad Solih, Shayboninoma. Taşkent: Gafur Gulam adındaki Edebiyat ve Sanat.
- 📖 -----. (2010). XVI asr O'zbek adabiyoti chimyonlik shoir Huvaydo, Asarlar. Taşkent: "Mumtoz So'z".
- 📖 Rieu, C. (1888). Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum. London.
- 📖 Umarov, A. (2020). Şeybaniler Döneminde Yazılan Tevârih-i Güzîde Nusret-Nâme Eseri Hakkında Bir İnceleme, <https://mamer.biz/seibaniler-doneminde-yazilan-tevarih-i-guzide-nusret-name-eseri-hakkinda-bir-inceleme/>
- 📖 Ükten, S. S. (2018). Buhara Hanlığı'nın Askeri Teşkilatı (1500-1868). Ankara: TTK.
- 📖 Ünlü, S. (2013). Çağatay Türkçesi Sözlüğü. Konya: Eğitim Kitabevi.

Elektronik Kaynakça

- 📖 İnternet: <http://lugatim.com/>. Erişim Tarihi: 10.09.2022.
- 📖 İnternet: <https://sozluk.tdk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 10.09.2022.
- 📖 İnternet: <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>. Erişim Tarihi: 10.09.2022.
- 📖 İnternet: <https://turuz.com/book/list/category/>. Erişim Tarihi: 10.09.2022.
- 📖 İnternet: <https://www.vajehyab.com/>. Erişim Tarihi: 10.09.2022.
- 📖 İnternet: <https://www.ziyouz.com/kutubxona>. Erişim Tarihi: 10.09.2022.